

«Відплив умів» і брак грошей: чим живе українська наука

«Якщо неправильно керувати країною, всі розумні люди виїдуть» – для вітчизняної науки ці слова сінгапурського реформатора Лі Куан Ю особливо актуальні. Попри всі здобутки українських учених, їхнє скрутне становище лишається незмінним. Доки на найвищому рівні обговорюються «серйозні» питання на кшталт «у чому користь від науки?» й «кого треба міняти у НАНУ?», проблеми галузі змушують дедалі більше науковців залишити Україну.

Вибір на користь роботи

Для вченого світу переїзд до іншої країни сьогодні став звичним явищем. В українців вибору «працювати вдома чи за кордоном» часто взагалі немає: для сучасних досліджень потрібна інфраструктура й техніка, яка у нас відсутня. Утім, за словами заступника голови Ради молодих учених НАН України Ю. Безвершенка, виїзд науковців не можна розглядати як просто «вимивання» розумних людей з України. Наукова міграція може навіть приносити користь. Проте є і гірший сценарій, який насправді потягне за собою масову еміграцію.

«Науковцям властиво переїжджати для обміну досвідом, це складова їхньої роботи. Останні 10 років ситуація була стабільною: частина вчених справді виїжджала назовсім, але решта здобувала досвід і поверталася, а деякі постійно їздили за кордон із конкретними завданнями. Багато молодих фахівців налаштовані працювати тут. Проте якщо зменшать фінансування науки, кількість тих, хто емігрує «з кінцями», стрімко зросте», – зазначає вона у коментарі для [АСН](#).

Фінансування науки у бюджеті-2016 справді може значно скоротитися. Про такі плани влади нещодавно оголосив впливовий нардеп від БПП І. Кононенко. Інформацію про майбутнє урізання витрат підтверджують і в Академії наук. Там уже виступили з протестом і навіть підготували петицію з вимогою скасувати цю новацію. Точні цифри невідомі, та неофіційно говориться про зменшення відповідної статті видатків удвічі.

Можновладці мотивують це неефективністю вітчизняної науки. У свою чергу опитані «Аналітичною службою новин» науковці одноголосно стверджують: проблему розв'язують реформи, а не економія. Цікаво, що тиждень тому ВР ухвалила урядовий Закон «Про наукову та науково-технічну діяльність», який передбачає чимало змін у галузі. Однак для перетворень потрібні гроші, тож якщо бюджетні прогнози справдяться, усі зміни – під великим питанням. Проте навіть умовна «перемога» – збереження фінансування у чинному обсязі – проблему не розв'язує, а лише відсуває на пізніший час. За даними НАН, на науку зараз виділяється 0,3 % ВВП (у ЄС цей показник удесятеро більший). Брак коштів може вже за кілька років повністю позбавити Україну наукового потенціалу, а еміграція – лише наслідок, причому не єдиний.

Удар по перспективі

«Значна частина установ Академії наук перейшла на 4-денний робочий тиждень через нестачу грошей. Приміщення не опалюють, а про закупівлі техніки навіть не йдеться, – розповідає Ю. Безверщенко. – Тому кількість молоді в інституті стрімко скорочується. Хтось іде в бізнес, а хтось іде з країни. Якщо піде критична маса співробітників, відновити науку буде складно. Це вдарить по багатьох сферах, де потрібна наукова експертиза: тій же роботі конструкторських бюро чи ядерній енергетиці».

Зрозуміло, що такі перспективи і зарплата обсягом 2300 грн навіть для кандидата наук (на сайтах з пошуку роботи такі самі гроші пропонують за посаду менеджера чи продавця) просто відлякують потенційних науковців. Як кажуть у Раді молодих учених, їхні наукові заходи відвідує багато старшокласників, проте майже ніхто не вступає на відповідні спеціальності. Навіть зацікавлені фізикою чи математикою абітурієнти обирають професії, які можуть принести в рази вищий заробіток – до прикладу, програміста або економіста.

Про недобір студентів поки що не йдеться, та за подальшого знецінення науки питання «де взяти вчених?» у майбутньому постане дуже гостро. А це вдарить по системі освіти: вчити вже нові покоління дослідників буде просто нікому. Без фінансової підтримки під питанням і впровадження європейського досвіду, про який говорять усі учасники дискусії. «У Європі наука побудована на конкурентній основі. Відібрані проекти отримують державне фінансування для придбання обладнання й реактивів, – розповіла АСН координатор одного з національних контактних пунктів програми ЄС «Горизонт-2020», науковий співробітник Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН Ю. Красиленко. – У США й Західній Європі високий рівень академічної мобільності для обміну досвідом і спеціалістами, а дослідницька діяльність гармонійно поєднана з навчальним процесом у вишах. Реалізувати ці підходи в Україні навіть у сьогоднішніх умовах непросто, а нині пропонується ще й скорочення бюджету. Окрім цього, нам потрібна популяризація науки, щоб діти й школярі долучалися до дослідницької роботи, а дорослі дізнавались більше про українську науку».

На цьому тлі зарубіжні країни, зокрема США, Польща й Німеччина, проводять дуже активну кампанію із залучення наших «світлих голів». Заклики на роботу для вчених можна знайти навіть на сайті німецького посольства. Еміграція значно «молодшає»: йдеться не лише про особисті запрошення маститих професорів, а й про масове залучення молоді. Так, у Німеччині діє ціла система академічних обмінів DAAD, де чимало стипендійних програм, призначених для аспірантів (по суті, вже науковців), а інколи й магістрів. Ще більший вибір пропозицій надає Польща: це і урядова стипендійна програма

для молодих науковців, і гранти Вишеградського фонду для дослідників, і щорічні галузеві програми.

Програм багато, тож за умови гарних знань і володіння мовою значна частина обдарованих українців має високі шанси потрапити за кордон. Формально – лише на наукове стажування, проте воно часто стає першим кроком до пошуку роботи. А якщо Україні нічого запропонувати стипендіатам – то й до еміграції.

Наука заробляти

Попри проблеми, наша країна все ще зберігає непогані позиції на ринку ідей. За даними Глобального інноваційного індексу, складеного за участі експертів ООН, Україна за рівнем інновацій є лише 65-ю, проте за співвідношенням вкладених коштів і результату ми – у топ-20. Однак, на відміну від розвинених країн, відкриття і винаходи поки що ніяк не втілюються у прибуткові розробки. «Мільярдне кошти, які виділяються на дослідження, просто пропадають, бо ми не бачимо результатів», – заявив раніше Прем'єр-міністр А. Яценюк, натякаючи на неефективне використання коштів. Проте є й інші пояснення.

«Розробки українських учених не виходять на ринок через відсутність в Україні високотехнологічних підприємств, – розповіла «Аналітичній службі новин» президент NDI Foundation, експерт Комітету ВР з питань освіти та науки О. Крупська. – Необхідно на державному рівні створювати стимули для розвитку наукоємного виробництва, приватно-державного партнерства в інноваційній сфері. Сьогодні Академія наук має сотні прикладних розробок, на базі яких можна випускати конкурентну у світі продукцію. Саме комерціалізація науки дасть змогу підвищити престиж роботи вченого й технологічність економіки в цілому».

Як зазначає експерт, економічна вигода від науки залежить не лише від роботи наукових установ, а й від прозорих «правил гри» та бізнес-клімату в країні. Тому найважливіше зараз – не зміни у структурі тієї ж НАНУ, а побудова взаємодії держави й бізнесу з науковцями, щоб їхні досягнення давали ефект країні. Вплинуть такі зміни і на вибір учених: змога гарно заробляти вдома – серйозний аргумент проти еміграції. У NDI Foundation уже запропонували Міністерству економічного розвитку створити відкриту веб-платформу для зв'язку інвесторів та винахідників.

Європейський горизонт

За словами вчених, наукові роботи взагалі не можна оцінювати за негайним ефектом. Крім прикладних досліджень, результатом яких є конкретна технологія (наприклад, нові ліки), здійснюються й так звані фундаментальні. Вони вивчають загальні питання (приміром, генетику) і тривають роками, але саме на їхній основі потім створюються корисні розробки. Доки ж українська наука виходитиме з кризи, альтернативою еміграції може стати європейська

співпраця. Україна ще у серпні ратифікувала угоду з ЄС щодо участі у програмі «Горизонт-2020», яка відкриває доступ до європейського фінансування і наукових баз.

«Замість роботи за кордоном українські вчені можуть отримувати фінансування для реалізації ідей в Україні. Повноцінні дослідження неможливі без інтеграції у світовий науковий простір, ізоляція дуже шкодить розвитку науки. Зараз наші дослідники можуть активно співпрацювати з міжнародними партнерами. У межах «Горизонту-2020» розвивається низка важливих напрямів: нанотехнології, біотехнології, біоенергетика, сільське господарство», – зазначає Ю. Красиленко. Проте, за словами фахівця, перспективи такої співпраці нині під загрозою. З ініціативи групи депутатів усі генно-модифіковані організми можуть потрапити під заборону в Україні. У такому разі спільні з іноземними партнерами проекти у цих галузях будуть закриті, адже вони передбачають генноінженерні розробки, а науковий авторитет країни буде поставлено під сумнів.

Утім, значення наукової галузі набагато більше, ніж просто джерела прибутків чи атрибуту успішної країни. Для здійснення успішної модернізації країни потрібні висококласні фахівці. Тому створити умови, за яких українські вчені зможуть реалізувати свій потенціал на Батьківщині, – питання не просто національної гордості, а й майбутнього нашої держави

Адреса джерела: <http://asn.in.ua/ua/news/publishing/24399-utechka-mozgov-i-otsutstvie-deneg-chem-zhivet-ukra.html> (*Примачук Ю. «Відплив умів» і брак грошей: чим живе українська наука // Український науковий клуб (http://g.ua/N17D). – 2015. – 9.12).*